

Kulturális Örökségvédelmi Hatástanulmány

Herend város

Településrendezési terv

Készült: Herend Város Településrendezési tervének alátámasztó munkarészeként

Megrendelő: Herend Város Önkormányzata

Készítette: PLANTEUS Kft.

Felelős tervező: Németh Ferenc
településrendezési vezető tervező
TT-1 19-0221

Településtervező: Varga Orsolya

Régészeti Örökségvédelmi munkarészt készítette:

ELFOGADVA:

2011. február 23.

HEREND VÁROS - ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY

Készült: Herend Város Településrendezési Tervének alátámasztó munkarészeként

1. A TANULMÁNY TÁRGYA:

Herend város Önkormányzata 2009-ben kezdeményezte a Településrendezési terveinek módosítását. A hatályos terv kötelező alátámasztó munkarészei nem tartalmazzak Örökségvédelmi Hatástanulmányt, a 2001. évi LXIV. tv. 66. § (2) bekezdés értelmében azonban ennek elkészítése szükséges.

2. JOGSZABÁLYI KÖRNYEZET:

A régészeti lelőhelyekre, a régészeti kutatásra és a régészeti leletekre vonatkozó főbb jogszabályok:

2001. évi LXIV. törvény – örökségvédelmi törvény

1997. évi CXL. törvény, különösen a 38-49. § - múzeumi törvény

1979. évi 2. törvényerejű rendelet – kulturális javak jogtalan átruházásáról

218/1999. (XII. 28.) Kormányrendelet – szabálysértésekről

149/2000. (VIII. 31.) Kormányrendelet – a régészeti örökség védelméről szóló Európai Egyezmény kihirdetéséről

191/2001. (X. 18.) Kormányrendelet – örökségvédelmi bírságról

190/2001. (X. 18.) Kormányrendelet – Kulturális Örökségvédelmi Hivatalról

4/2003. (II. 20.) NKÖM rendelet – örökségvédelmi hatástanulmányról

3/2003. (I. 25.) NKÖM rendelet – egyes lelőhelyek védetté nyilvánításáról (példa)

17/2002. (VI. 21.) NKÖM rendelet – kulturális örökség hatósági nyilvántartásáról

3/2002. (II. 15.) NKÖM rendelet – a kulturális örökség védetté nyilvánításának részletes szabályairól

18/2001. (X. 18.) NKÖM rendelet – régészeti feltárásokról

17/2001. (X. 18.) NKÖM rendelet – kulturális javak kiviteli szabályairól

16/2001. (X. 18.) NKÖM rendelet – örökségvédelmi hivatal eljárásrendjéről

18/2000. (XII. 18.) NKÖM rendelet – a kulturális szakértők működési engedélyéről

BTK vonatkozó paragrafusai (216/b, 316, 324, 325. §)

Általános *tájvédelem jogszabályi* alapja. **1996. évi LIII. törvény** a természet védelméről

2007. évi CXI. törvény a Firenzében, 2000. október 20-án kelt, az Európai Táj Egyezmény kihirdetéséről

Általában a 2001. évi LXIV. törvény és végrehajtási rendeletei alapján kell eljárni. Ennek alapján a régészeti területeket három kategóriába lehet besorolni:

1. fokozottan vagy kiemelten védett régészeti lelőhelyek
2. nyilvántartott régészeti lelőhelyek
3. régészeti érdekű területek.

1.) Védett régészeti területek esetében:

2001. évi LXIV. tv. 63. § (2) bekezdés a) pont

A KÖH engedélye szükséges védett régészeti területen bármilyen, a talajt 30 cm-nél mélyebben bolygató, más hatósági engedélyhez nem kötött tevékenység végzéséhez. A KÖH határozatának hiányában semmilyen munka nem végezhető. Egyéb esetekben a KÖH szakhatóságként jár el. Egyebekben mindenben az adott területre a régészeti védelmet elrendelő miniszteri rendeletben (a korábbiak esetében határozatban) foglaltakat kell követni és betartani.

2.) Nyilvántartott régészeti lelőhelyek esetében:

2001. évi LXIV. tv. 11. §

A régészeti lelőhelyek e törvény erejénél fogva általános védelem alatt állnak.

2001. évi LXIV. tv. 63. § (2) bekezdés a) és (4) bekezdés a) pontjai

A nyilvántartott régészeti lelőhelyek esetében minden az eddigi használattól eltérő hasznosításhoz, építkezéshez, a talaj bolygatásával járó tevékenység végzéséhez a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal előzetes (szakhatósági, feltárások esetében hatósági) engedélye szükséges.

2001. évi LXIV. tv. 65. § (1) bekezdés

Az engedélyezési eljárás miatt célszerű már a tervezés előtt a Hivatal előzetes nyilatkozatát kérni, hogy az adott beruházáshoz, hasznosításhoz (pl. építkezés, művelési ág változtatása, halastó kialakítása, stb.) hozzá fognak-e járulni, s ha igen, akkor milyen feltételekkel. Így a később megvalósíthatatlannak minősülő fölösleges tervezés, illetve a feltárás miatt történő nem várt időbeli csúszás és költségnövekedés kiküszöbölhető vagy előre kalkulálható lesz.

2001. évi LXIV. tv. 22. § (1)-(2) bekezdések

A földmunkával járó fejlesztésekkel a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal által nyilvántartott régészeti lelőhelyeket – a (2) bekezdésben meghatározottak kivételével – el kell kerülni. Ha a lelőhely földmunkával való elkerülése a fejlesztés, beruházás költségeit aránytalanul megnövelné, vagy a beruházás máshol nem valósítható meg, a beruházással veszélyeztetett területet előzetesen fel kell tární.

2001. évi LXIV. tv. 22. és 23. §; 18/2001 NKÖM rendelet 14. §

A beruházás feltételeként adott esetben előírt régészeti feltárás költségei mindig a beruházót terhelik, mivel az ő érdeke a már ismert lelőhely megbolygatása. A régészeti feltárásra vonatkozó szerződést a beruházónak minden esetben a területileg illetékes múzeummal kell megkötnie. Ez általában a megyei, egyes területeken a helyi (városi) múzeum. A szerződés érvényességéhez a Hivatal jóváhagyása szükséges. Magát a feltárást bármelyik, a régészeti feltárások végzésére jogosult intézmény elvégezheti, amennyiben a szerződő felek erről megállapodásra tudnak jutni. A feltárással jogosult intézményeket a *18/2001. (X.18.) NKÖM rendelet 2. §* sorolja fel.

Nyilvántartott régészeti lelőhelyen a lelőhely jelenlegi használati módját csak akkor kell korlátozni, ha annak folytatásától a lelőhely súlyosan károsodhat, vagy fennáll a megsemmisülés veszélye. Ugyanez vonatkozik az ott a Hivatal hozzájárulásával végzett tevékenységekre is: amennyiben ennek során előre nem kalkulálható örökségvédelmi érdek merül fel, vagy nem várt jelenség mutatkozik, a végzett tevékenységet korlátozni kell. A Hivatalnak a munka felfüggesztése esetén lehetősége van régészeti védelem megindítására, illetve annak megvalósulása esetén kisajátítás kezdeményezésére.

2001. évi LXIV. tv. 82-85. §; 191/2001 Kormányrendelet

A régészeti lelőhelyben vagy a leletekben okozott kár, illetve ezek megsemmisítése büntetendő cselekmény (BTK hatálya alá esik), továbbá örökségvédelmi bírság kirovását eredményezi. A nyilvántartott régészeti lelőhelyek a III. kategóriába tartoznak, vagyis a bírság a kötelezettségzegés vagy a károkozás mértéke szerint 10 ezer forinttól 25 millió forintig terjedhet.

3.) Régészeti érdekű területek, továbbá valamely tevékenység során bárhol újonnan észlelt régészeti lelőhely előkerülése esetében:

2001. évi LXIV. tv. 7. § 14. pont

Régészeti érdekű területnek számít minden olyan területrész, ahol régészeti lelőhely előkerülése várható vagy feltételezhető. Így ide kell sorolni minden talajbolygatással járó tevékenység végzésére kiszemelt területet is. E területekre ugyanazok a szabályok vonatkoznak, mint a beruházás során nem várt módon előkerülő régészeti leletekkel és objektumokkal fedett területekre. Az ilyenkor követendő eljárásban a helyi önkormányzat is feladatot kap.

2001. évi LXIV. tv. 24. és 25. §; 18/2001 NKÖM rendelet 15. §

Amennyiben ezeken a nem ismert és így hivatalosan nyilván nem tartott régészeti lelőhelyeken régészeti jelenség vagy lelet kerül elő, a végzett tevékenységet abba kell hagyni, és a helyszín vagy lelet őrzése mellett értesíteni kell a jegyzőt, aki a területileg

illetékes múzeum és a KÖH szakmai bevonásáról köteles gondoskodni. A bejelentési kötelezettség a felfedezőt, az ingatlan tulajdonosát, az építtetőt és a kivitelezőt egyaránt terheli! A múzeum 24 órán belül írásban köteles nyilatkozni a munka folytathatóságáról. A szükséges beavatkozás költségeit (amennyiben időközben a KÖH nem regisztrált lelőhelyet a helyszínen) a feltárára jogosult intézmény köteles állni.

2001. évi LXIV. tv. 26. §; 18/2001 NKÖM rendelet 16. §

A lelet, illetve a lelőhely bejelentőjét juttalom illeti meg, amely nemesfémek esetében nem lehet kisebb a beszolgáltatott lelet nemesfémtartalmának piaci értékénél. A nyilvántartásban nem szereplő régészeti lelőhelyben vagy az onnan származó leletekben okozott kár, illetve ezek megsemmisítése ugyancsak büntetendő cselekmény (BTK hatálya alá esik).

4/2003. (II.20.) NKÖM rendelet

A Hivatal a rendeletben foglalt esetekben és tartalommal örökségvédelmi hatástanulmány elkészítéséhez kötheti szakhatósági állásfoglalásának megadását. Ez lényegében a már ismert lelőhelyek esetében a nagyobb területet érintő, 1ha területet vagy 500m² épület-alapterületet meghaladó méretű, illetve bizonyos nyomvonalas létesítményekre, vízügyi létesítményekre, bányatelkekre és tereprendezésre vonatkozó beruházásokra érvényes bármely területen. A tanulmány elkészítése a beruházót terheli, készítésére a nevezett rendeletben feljogosítottak vállalkozhatnak.

A 2001. évi LXIV. törvény 66. § (2) bekezdés alapján készítendő hatástanulmányok tartalmi követelményeit részletesen tartalmazza a 4/2003. (II.20.) NKÖM rendelet melléklete. Ugyanezen rendelet értelmében a hatástanulmány régészeti szakterületi részét csak felsőfokú szakirányú végzettséggel rendelkező személy készítheti. A hatástanulmány készítője jogosultságán túl egyben nyilatkozik arról is, hogy a tervezett megoldás megfelel az örökségvédelmi jogszabályoknak és hatósági előírásoknak.

A TELEPÜLÉS VIZSGÁLATA

2.1. Elhelyezkedés:

Herend város Veszprém megyében, az Északi- és Déli-Bakony találkozásánál, a volt veszprémi járásban, 341 méter tengerszint feletti magasságban fekszik, területét a Séd patak szeli át. A falu a dombokkal tarkított Veszprém—Devecseri-árok kistáján, a Herend—Szentgál-medence közepén, a 8-as számú főközlekedési út mentén épült ki. Területe a legutóbbi népszámlálás idején, 1990-ben 1 953 hektár, lakosainak száma 3 176.

2.2. A település etimológiája:

A XIII—XIV. századi oklevelekben előforduló *Heren* vagy *Herin* személynév „d” kicsinyítőképzős alakjából alakult ki a Herend (Veszprém és Zala vm.) vagy Herény (Vas vm.) helységnév. A szó jelentése valószínűleg a szláv „hren” hangzású köznévre megy vissza, ami tormát jelent. Így a Herend helységnevet Tormafalva jelentésben használhatták. XVIII. századi egyházi leírások Bakony-Herendként és Pinkóczként is említik. Az 1780-as években a Herend név állandósul, de a Bakony-Herend név földrajzi névként a XIX. században is tovább élt.

2.3. A település története:

A község mai határában az emberi telepek történetét évezredek óta nyomon lehet követni, azonban a település nem volt minden korban lakott terület.

A késő római korban, a Kr. u. III—IV. században a Szőlőmahegy (Szőlőmál-hegy) keleti lejtőjén római telep nyomaira bukkantak a régészek. A mai község területén vezetett át a Csapberek puszta—Pogánytelek (Gyulafirátót)—Hajmáskér irányába tartó közlekedési út, melynek egyik ellenőrző pontja volt a szőlőmáli telep.

A jelenlegi falu területén a középkorban több kisebb falu állt. A falutól északra Szent István nevű dűlő őrizte meg a *Szent István* vagy *Bakonyszentistván* nevét. Az egykori

Németi vagy *Nemti* szintén dűlőnévként élt tovább. A falutól nyugatra *Horhi pusztát* találjuk, még távolabbra fekvő Himréte-dűlő az egykori *Himháza* falu nevét őrizte meg.

Szent István, Németi, Horhi puszták területe 1908-ig Szentgálhoz tartozott, csak ekkor csatolták hivatalosan Herendhez. A szintén Szentgálhoz tartozó himházi dűlőben a herendiek már a XIX. század második felében birtokot szereztek, de közigazgatásilag csak 1956-ban került a községhez.

A honfoglalás után Veszprémet és környékét a fejedelmi Árpád törzs vette birtokba. Az államszervezés idején Veszprém mint földvár a királyi birtokok központjává, s az egyik legkorábban szervezett egyházmegye székhelyévé vált, majd annak felbomlásával a nemesi vármegye központja lett.

Szentistvánt királyi vadászok lakták, legelső okleveles említése 1319-ben történt. A XV. században részben nemesek, részben jobbágyok éltek benne. 1536 után már lakatlannak mondják, a század második felében az Essegvári család birtoka. A török korban a szentgáli nemesek szerezték meg, területe Szentgál nagy határát gyarapította. A falu templomának romjai még 1785-ben is látszottak, a körülötte lévő temető sírjait az 1960-as évek mélyszántásai bolygatták meg. A falu területét cserépmaradványok mutatták. 1908-tól csatolták Herendhez.

Németit vagy *Nemtit* a 1086-os keltezésű, de a XIII. században keletkezett oklevél említi először. Az oklevél a bakonybéli bencés monostor határjáró oklevele (metalís), amelyet azzal a céllal készítettek, hogy igazolják az apátság régi birtokjogait. A községet királyi vadászok lakták a XIII—XVI. században. 1233-ban, 1439-ben is említik. Még a XVI. század első felében is lakják. Az 1531. évi adóösszeírásban a török által felperzselt faluként említik, de ez nem jelentette azt, hogy lakosai is végleg eltávoztak. Ezt bizonyítja, hogy 1550-ben önálló plébániával bíró helység, 10 nemes lakja. Utoljára 1557-ben tűnik fel az adóösszeírásban: ekkor 10 lakott, s 6 üres (elhagyott) telkét veszik számba. Pusztulása Veszprém 1552-ben történt elestével, török kézre kerülésével magyarázható. Szintén Szentgál határába olvadt, onnan csatolták Herendhez 1908-ban.

Horhi szintén 1908-tól számítható Herend határához. Ekkorra már lakott része, a mai Petőfi Sándor és a Diófa utca, már teljesen egybeépült az akkori Herenddel.

Ez azonban nem azonos a középkori faluval, mely a mai herendi lakóterületektől északra, az ún. Horhi-árok környékén feküdt (Bergacker lelőhellyel azonosítják). Először 1300-ban említi oklevél, királyi vadászok faluja, miként 1470-ben is. A veszprémi királyi vár tartozéka volt. A XVI. században néptelenedett el. 1505-ben már a közeli Essegvár tartozéka, az Essegvári család birtoka. Később a szentgáli nemesek használják a pusztát.

A harmadik királyi vadászfalú, *Himbáza* nevét a 8-as számú műút mellett a Himréte-dűlő őrizte meg. Már a XV. században elnéptelenedett. Az 1488-as adóösszeírásban már nem szerepel. Pusztaként Essegvár, majd ennek pusztulása után Döbrönte tartozéka, a XVIII. században több nemesi család (Gombás, Sibrik, Niczky) részbirtoka. Teljesen a szentgáli nemesek kezére került. Az utolsóként, 1956-ban csatolták Herendhez.

Herend középkori történetéről viszonylag keveset tudunk. Először 1326-ban, egy „kegyes adomány” ügyében említik forrásaink. A XIV. században több részbirtokos tulajdonában van, s jobbágyok is lakják, akik a földet művelik. S nemcsak jobbágyok, hanem egytelkes nemesek is, mert arról értesülünk, hogy 1358-ban a község keleti határát királyi népek bírják. Ezek valószínűleg szentgáli, vagy németi, vagy horhi nemesek. 1361-ben, amikor a veszprémi káptalan Mesteri falujára vonatkozó határper folyik, arról is tudósítanak a források, hogy a leveldi (városlódi) karthauzi kolostor is részbirtokos Herenden. 1370-ben a pannonhalmi bencés apátság szintén részbirtokos. 1399-ben már a vázsonyi vártartomány ura, Vezsenyi László is herendi részbirtokos. 1439-ben újabb részbirtokossal egészül ki a felsorolás: I. Albert Hogyorszi Jakabot részesíti birtokadományban. 1472-ben Hunyadi Mátyás király Vásonkő várát és tartozékait — köztük Bakonyherendet is — leghűségesebb hívének, Kinizsi Pálnak adományozza. Az augusztus 22-én Esztergomban kelt

adománylevelet 1473. január 8-án megerősítik, miáltal a legnagyobb herendi birtokosnak Kinizsit ismerték el. Emellett tizedszedési jogot gyakorolt Herenden és a szomszédos falvakban: Horhiban, Németiben, Bakonyszentistvánon, továbbá a „Hegyen” a veszprémi káptalan.

1552-ben Veszprém eleste után, a török uralom alatt megtizedelődött a környékbeli települések lakosságszáma, és a későbbiekben sokáig a község kettős adóztatás alatt állt, 1588 után csak a török részre adózik. Az utolsó adat Herendről 1595-ből származik, lakosai elszéledtek, egyesek bizonyára Szentgálra, Veszprémbe, Pápára, a védettebb helyre költöztek el.

A XVII. századi Herend története birtoklástörténet. 1609-ben Horváth János, Nagyvázsony ura Hatos Bálint pápai várkapitánynak adja zálogba Herendet. 1649-től kezdve a gróf Zichy család határozta meg a pusztá sorsát. Betelepítésére sem ők, sem közvetlen utódaik nem gondoltak. A távolabb eső birtokot a veszprémi végváriak is használták a XVII. század második felében, sőt a XVIII. század legelején is. Az 1718-ban felvett tanúvallomásban kikérdezték azt állították, hogy Herenden valamikor a Zichy családnak 7, a veszprémi káptalannak és Pápai Györgynek 2—2 egész „ülése”, telke volt.

A XVIII. század első felében a lakatlan pusztát magánosok és a szentgáli nemesek bérelték, kiknek beiktatása nagy jelentőséggel bírt a birtokviszonyok megszilárdulása szempontjából, hiszen a nemes családok egy idő után állandóan is megtelepedtek birtokukon. 1760-as években a Zichy-uradalom lehetővé tette római katolikus németek és magyarok *letelepedését*. A magyarok Szentgálról, a szlovák Haik, Odrolák család Bakonybélből, a németek Városlódról és a környék német falvaiból települtek át.

A benépesítés nem ment máról holnapra, hiszen a jövevényeknek először ki kellett irtani az erdőket, termővé kellett tenni a földeket, s emberi lakóhely építésére is szükségük volt. Jogállásukat alapvetően az határozta meg, hogy a földesúr nem úrbéri, hanem irtásszerződést kötött velük, melyet az irtványok művelés alá fogásával árendás szerződésre változtatott. Ennek következtében nem alakultak ki szabályos úrbéri telkek: a földesúr megtartotta a földeket majorsági kezelésben. A lakosok csak bérelték tőle a földet, ennek fejében évi egy összegű árendát fizettek az uradalmi tiszteknek. 1771-ben már 115 lélek szerepel az egyházi összeírásban. Mintegy 20—25 család serénykedett, hogy kultúrtájja változtassa a szentgáli Bakony ezen elvadult szegletét. Ekkor már *templom, iskola*, a Zichy-részen és a szentgáliak által bérelt részen is külön *kocsmával*.

A vállalkozás számos konfliktussal járt együtt. A Zichy-birtokot bérlő szentgáliak a használatukban lévő földek visszavételétől tartottak, ami 1778-ban be is következett. A nagyvázsonyi uradalom visszavette földjeit. A herendiek 1781-ben még a Helytartótanács segítségét is igénybe vették annak érdekében, hogy a szentgáliak által visszavett telkeket megkaphassák. Törvénytelen kérelmüket a kormányhatóság elutasította. A herendi telepések földhöz szerettek volna jutni, érdekeik ütköztek a szentgáli parasztnemesek érdekeivel.

Kezdetől fogva állandó társadalmi konfliktust gerjesztett a lakosok eltérő rendi helyzete, a nemesek és nem nemesek együttélése is. A volt nagyobb földbirtokosok közt szintén vita támadt, mivel a veszprémi káptalan is régi birtoka visszaszerzéséért küzdött. 1780-tól 1794-ig a veszprémi káptalan és a szentgáli közbirtokosság közt folyó, s hiányosan fennmaradt per kimeneteléről nincsenek pontos adataink, de a későbbi birtokhasználatból arra következtethetünk, hogy a középkori (XIV—XV. századi) okleveleket is felvonultató káptalan igazolni tudta birtokjogát, így a későbbiekben is Herend egyik részbirtokosa maradt. A több földesúr alá tartozás később is állandóvita, összeütközés forrásává vált.

A lendületes fejlődést némileg visszafogta az 1790-es tűzvész, amely során a község leégett. A vármegye az ilyenkor szokásos módon járt el, s elengedte a község évi adóját, amely 68 forintot tett ki.

Mivel Herend főközlekedési út mellett feküdt, állandóan ki volt téve a katonai beszállásolás veszélyének. A civilek és katonák között ilyenkor napirenden voltak az összetűzések. Az 1787—88-ban az osztrák—török háború, 1792—1815 között a napóleoni háborúk kettős hatást gyakoroltak a parasztság életére: nőttek az adóterhek, de a háborús konjunktúra hatására kedvező értékesítési lehetőségei voltak a gabonának és a gyapjúnak. A juhtartás a rossz talajviszonyok miatt Szentgálon és Herenden is nagy jelentőségű volt. A demográfiai változások pontosan jelzik, hogy Herend dinamikusan fejlődött, népességmegtartó képessége a XIX. század közepéig folyamatosan nőtt.

Csak a forrásokból derül ki, hogy a településen megszilárdulása, az 1770-es évek óta éltek zsidók és cigányok. A kishemesi községekre jellemző volt, hogy mindkét hátrányos helyzetű társadalmi csoportot megtűrték. A cigányok nomád életmódot folytattak, s csak átmenetileg tartózkodtak egy-egy helyen. Letelepítésükre már Mária Terézia (1740—1780), majd II. József (1780—1790) is több rendeletet hozott, de ezek nem hozták meg a kívánt eredményt. A szentgáli nemesek befogadták a zsidókat, közösségükből folyamatosan érkeztek Herendre is. Egy-két család folyamatosan megtalálható Herenden.

Gazdaság

A település legfőbb jövedelmi forrása az *erdő, legelő, a malmok, mészárszék, a mészégetés, tégláégetés, a kocsmák, a boltok* melyeket a nemesi közbirtokosság közös kezelésben tartotta. Herenden a XVIII—XIX. században jelentős iparos réteg élt, de a kézművesek nem voltak olyan nagy számban, hogy egyetlen szakma képviselői hozzanak létre céhet. Ezért az 1840-es években a rokon szakmák mesterei fogtak össze, s alapítottak céhet.

A lakosság élelmezésében nagy szerepet játszott a határbéli malom. 1823-ban, a veszprémi határban 13, a szentgáli határban 10 malmot (köztük a herendieket) vettek számba. A malmok mindegyike csak időszakosan működött: nyáron időnként a nagy szárazság miatt, télen a malomárok befagyása miatt állnak.

A porcelángyártás kezdetei

Stingl Vince 1826-ban elkezdett kőedénygyártással kísérletezni. Műhelyét a megvásárolt Miklós-féle kúriában rendezte be. Telephelyének kiválasztásában szerepet játszott, hogy itt, vagy a közelben minden alapanyag: a kövérföld, anyag, homok, fa, víz rendelkezésre állt. Egyedül a tőkében volt hiány, amely végül Stingl bukásához vezetett. A kutatások azt is bebizonyították, hogy Stingl és társa, Mayer János a kőedénygyártás mellett porcelángyártással is megpróbálkozott.

A manufaktúrának új korszaka következett be 1839-ben, amikor Fischer Mór kereskedő a pápai kőedénygyár bérlője, és Stinglék állandó hitelezője megszerezte az eladósodott Stingl gyárát. 1840-ben megkezdte az üzem bővítését, az utca felőli rész beépítését, majd a kisüzem gépesítését. Öt máztörő- s négy őrlőgépet vásárolt, és meissenai típusú égetőkemencéket építtetett. A fejlesztést 1843. március 18-án keletkezett tűz sem tudta megállítani, amely az emeletes épület északkeleti szárnyát pusztította el. A reformkor végén a herendi gyár Veszprém megye 10 gyára közül a legjelentősebb manufaktúra volt.

Fischer számára az 1842-ben elnyert királyi privilégium levél biztosította a termelés és kereskedés jogi feltételeit. A termelés technikai, technológiai rendjének, az önálló

stílusforma kialakítása nem kis nehézségekkel járt. A kaolint külföldről (Zettlitzből), a megfelelő minőségű kvarchomokot több helyről kellett beszereznie. A szállítási költségek növelték a piaci árat.

Kezdetben hiány volt megfelelő szakmunkásokban. Az iparág meghonosításával a környékbeli fazekasok is állandó munkához (korongozás) jutottak, a lakosság egy része az erdőirtásban talált munkát. A festő szakmunkásokat többnyire cseh, osztrák és német gyárakból toborozták. Hogy a cseh és bécsi gyárral felvegye a versenyt, az ő stílusukat utánozta. A közönséges használati tárgyakról meissenai minták felhasználásával fokozatosan az igényes kivitelű tárgyak (étkezészet) előállítására tért át, mellyel nemzetközileg is megalapozta gyára hírnevét. Az országos elismerést az 1842. és 1843. évi országos iparmű kiállítás szerzett számára, míg Európa figyelmét először az 1845. évi bécsi ipari kiállításon hívta fel magára. Gyára további fejlődését a szabadságharc időszaka fékezte le.

Egyház

A telepések számának emelkedésével szükségessé vált állandó istentiszteleti hely építése. A szegény lakosoknak — mint legtöbb telepesek helységben — Herenden sem tellett szilárd anyagú építményre. Kő alapokra Castilioni grófnő segítségével fatemplomot építettek, amely 1779-ben már állt. Szent Euszták (Eusztach) tiszteletére szentelték fel. A barokk templomot mai formájában 1828-ban emelték.

A herendiek vallásos életét meghatározta, hogy a plébános— a sátoros ünnepeket kivéve — csak minden második vasárnapon misézett templomukban. Az „isten szolgálat nyelve a német” volt.

A barokk korban a hívek az egyház fenntartására, a plébános és a tanító fizetésének pótlására is hoztak létre misealapítványt. Érdekes, hogy keresztalapítványról nem tesznek említést az egyházlátogatási jegyzőkönyvben, holott tudjuk, hogy a legkorábbi, ma is álló keresztet 1820-ban állíttatta Eckert Antal.

A herendi telepések mély vallásossága magyarázza, hogy már korán fogadtak tanítót. Az 1779. április 9-én felvett egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint a római katolikus iskolában egy tanító tanított, a tanítás nyelve német volt.

Az 1848. márciusi események Herenden is konfliktusokat eredményeztek a herendiek és a szentgáliak között. A konfliktus hátterében az állt, hogy a két közösség másként ítélte meg a polgári átalakulást: a szentgáli nemesek jogvesztésként, a herendi kontraktualista zsellérek jogkiterjesztésként, „felszabadulásként” élték meg a jobbágyfelszabadítást és a polgári egyenlőség bevezetését. Az átalakulás a herendiek számára is bizonyos fokig csalódást jelentett, hiszen nem váltak az általuk használt földek tulajdonosává. A jobbágyfelszabadítás ugyanis csak a volt úrbéreseket tette földtulajdonosokká, a nemesi (majorsági, kuriális) földet bérlő zsellérek nem jutottak földhöz. 1848 áprilisában—májusában a helyi előjárásnak fő feladata a békés átmenet biztosítása volt: a törvények végrehajtásáig gondoskodniuk kellett a rend, a személy- és vagyonbiztonság fenntartásáról. Ennek érdekében a megbízható lakosokból megszervezték a fegyveres polgárőrséget, amelyet általánosan nemzetőrségnek neveztek.

Herend hivatalosan már 1849-ben községgé szerveződött, de községi önkormányzatról az 1850-es években, jóformán 1867-ig alig beszélhetünk, mivel a községi előjárókat nem a nép választotta, hanem a járási szolgabíró nevezte ki. A bíró és az esküdtek az állami, megyei közigazgatás helyi végrehajtó szerveivé degradálódtak.

Herendet az 1872-ben megalkotott vármegyei szervezési szabályrendelet értelmében a veszprémi járásba, azon belül a bándi körjegyzőségbe osztották be. Bánd a körjegyzőség területének (Bánd, Herend, Márkó) földrajzi középpontjában feküdt, ezen kívül viszont semmi más előnyt nem tudott felmutatni. Herend már ekkor is kedvezőbb pozícióban volt: *saját vasútállomással, távírdával és postával, porcelángyára* révén ipari háttérrel bírt. Csak idő kérdése volt, mikor veszi át a székhely szerepkörét. Erre Bánd nem kis szembenállását legyűrve, a felső hatóságok támogatásával, 1898-ban került sor. Jegyzői hivatal, jegyzői lak építésére azonban a kölcsönös ellenségeskedés miatt sem 1898 előtt, sem azután nem nyílt mód, ezért a hivatal bérelt helyiségben működött a kiegyezés korában.

A község gazdálkodását az egész korszakban meghatározta, hogy nem volt érdemleges ingatlanvagyon. A testületi üléseket mindenkor a bíró házában tartották meg, amely a hivatali ügyintézésnek némi familiáris színezetet adott. Községházát csak 1905-ben vásárolták, benne a Herendi Segélyző Egylet és a Tejszövetkezet kapott bérelt helyiséget. A községnek annyi közös területe sem volt, hogy a vármegye tűzvédelmi felhívásának eleget tegyen, s 1908-ban közös szérűskertet jelöljön ki. Ezzel szemben jelentős ingatlant szerzett a herendi közbirtokosság.

Horhi puszta átcsatolása után, 1905 tavaszán a kataszteri munkálatokat elvégeztették, e célra 500 korona kölcsönt vettek fel. 1906-ban kezdeményezte először a megye, hogy a körjegyzői hivatalt kapcsolják be a közigazgatási távbeszélő-hálózatba, de ez elől a község szegénységére hivatkozva elzárkózott.

Az első világháború küszöbén találkozunk először a tudatos településtervezés, községfejlesztés nyomaival. A herendi képviselőtestület 1914. február 24-én tartott ülésén foglalkozott először egy addig ismeretlen tárggyal: az „utczák szabályozása” kérdéskörével. A veszprémi járás főszolgabírójának 49/1912. számú rendelete utasította községet, hogy a vármegyei építési szabályrendelet 2. paragrafusa értelmében rendezze az utcákat, állapítsák meg az „építkezési vonalakat”. A képviselőtestület tagjai meghozták a község első építésrendészeti határozatát, mely a következőképpen hangzott: „Miután a jelenlegi utcákat rendezni nem lehet, mert oly szilárd épületek állnak hogy azokat elbontani nem lehet, azonban újabb építkezéseknél tekintettel fog lenni arra, és az előjáróságot utasítja, hogy az építkezési engedélyek kiadásánál az épületek úgy legyenek építve, hogy az utca szélesebb maradjon és az épület szabályosabban álljon, ha esetleg új utca lenne létesítve, akkor ott az építkezési vonalakat a képviselőtestület fogja majd megállapítani. A képviselő testület utasítja az előjáróságot, hogy a községi térképet amelyen a régi utca kék vonallal van jelelve, új építkezéseknél a piros vonal lesz az irányadó s úgy némileg idővel kissé rendezve lesznek az utcák.”

A rendszabály tehát figyelembe vette a múlt örökségét: a nemesi birtoklás következtében még a XVIII. században kialakult szabálytalan telek- és településszerkezetet, melynek korrigálására csak újutcasorok kialakításával, hosszú távon nyílt lehetőség.

A két világháború közti időszakban Herend kisközség, közigazgatási pozíciója stabil maradt: mint körjegyzőségi székhely meghatározta a környező falvak életét.

A környéken az 1930-as években végrehajtott beruházások (a veszprémi reptér és fegyvergyár, a veszprémi—grazi műút, a balatoni körút) közvetve vagy közvetlenül hatással voltak a községre is. Munkaalkalmat teremtettek, s növelték a mezőgazdasági terményfelvásárlást. A herendi porcelángyár a szakmunkások és betanított munkásoknak biztos megélhetést nyújtott, az újabb ipari üzem indítása (szénbánya) és a parasztság egy része kedvezményesen földhöz juttatása csökkentette a munkanélküliséget. Herend népességmegtartó képessége tovább nőtt. A községnek négy épület került a tulajdonába: a községháza, a leventeotthon, a tűzoltószertár és a hullaház. Ekkoriban két tanintézmény

létezett: a Herendi Porcelángyár Rt. Iparos Tanonciskolája és az Állami Elemi Népiskola, melynek fenntartási költségeit nagyjából az állam fedezte.

A II. világháborúban a német megszállás során a sorkötelesek listáját a Honvédelmi Minisztérium vizsgálta felül; a hadiüzemnek minősített porcelángyár munkásait nagyjából mentesítette a bevonulástól. A katonai behívásoknak a magyarérművek egy része nem tett eleget, őket a községi elöljáróság is eltitkolta a karhatalom ismételt megjelenésekor. 1944 júliusában a község zsidó lakosságát karhatalmi segédlettel a veszprémi gettóba (a herendieket a komakúti átmeneti gettóba) szállították, ahonnan németországi koncentrációs táborokba kerültek. A német katonai parancsnokság 1944. november 23-án falugyűlést hívatott össze azzal a céllal, hogy végrehajtsák a német lakosságnak a Német Birodalom területére való kitelepítését, de kitelepülésre senki sem jelentkezett. A magyar Honvédelmi Minisztérium december 5-én Veszprém megyét hadműveleti területté nyilvánította, s a kiürítési kormánybiztos a német községek kiürítését rendelte el. A község vezetése tájékoztatta a lakosságot, megbízható emberekből bizottságot állított fel annak eldöntésére, hogy ki számít népi németnek. Az eredmény az lett, hogy Herendről csak a Volksbund tagjait telepítette ki a Waffen-SS. A kitelepítés 15 családot, 73 személyt érintett.

Herendet a szovjet csapatok március 23-ról 24-re virradóra foglalták el. Ekkor kigyulladt a sekrestye, betört a templom ablaka, ajtaja; találat érte a templomtornyot. A község lakosai ezekben a napokban a környező tanyákra és az erdőkbe menekültek, s csak a harcok elültével tértek vissza otthonaikba, így a civil lakosság nagyrészt megmenekült.

Herend a második világháború utáni három évben olyan politikai, társadalmi és morális átalakuláson ment át, amely csak a XVIII. századi betelepítéshez hasonlítható. A változások az élet minden területén éreztették hatásukat: a földreform megváltoztatta a birtokviszonyokat, a német lakosság politikai jogfosztása a helyi közéletet, a kitelepítés a község társadalmának arculatát és etnikai viszonyait.

A község elfoglalása után egy kisebb szovjet alakulat maradt a faluban, amelynek feladata a faluhoz közeli erdőben egy lőszerraktár kialakítása volt. A fiatalok és a nők az erdei tárolóhely kialakításában, a férfiak a lőszerszállítmányok kirakodásában, a lőszerraktárhoz vezető út kiépítésében és a lőszer szállításában vettek részt. 1945 júniusától kezdődtek meg a razziák, a politikai rendőrség a volt Volksbund-tagokat, a Németországból, a frontról hazatérő Volksbund-tagokat és SS-önkénteseket elfogta és kényszermunkára vitte. A politikai megtorlás megyszerte általános volt.

A gazdasági élet lassan újraindult. Május 20-án 180 fővel kezdte meg termelését a porcelángyár, amely háború előtti létszámának alig több mint egyötödét foglalkoztatta ekkor, s alig 40%-os kapacitással működött.

Az 1945-ben meghirdetett földreform egy csapásra megszüntette az évszázadok óta fennálló nagybirtokrendszert, azonban „...a Megyei Földhivatal Herend, Bánd és Márkó községekben a községi Földigénylő Bizottságok működését felfüggesztette, így (a) földbirtokrendezés terén érdemleges intézkedés nem történt, a bizottságok működésüket nem is kezdhették meg, így a mai napig sem elkobzás, sem igénybevétel nem történt.” A német anyanyelvűek földhöz juttatása a rendeletek értelmében lehetetlenné vált, a magyarok között azonban voltak földigénylők. Az elkobzott Volksbund birtokokat és házakat már 1946 augusztusában az igénylőknek juttatták, de azok közül a föld művelésétől többen elálltak, így kb. 12 hold terület maradt kiosztatlanul, melyet a helyi Községi Földigénylő Bizottság a volt birtokosoknak akart kiadni művelésre.

Herend a környező agrárfalvakhoz viszonyítva kedvező pozícióból indulhatott 1950-ben, mivel az állami iparpártoló politika révén az ország szegényes viszonyai közepette is fejlődhetett. Míg másutt községfejlesztésről 1956 előtt nem beszélhetünk, Herend

infrastrukturális ellátottsága ezekben az években is javult. 1956 nyarára már megvalósult a község és a gyár közös vízellátási rendszere. 1952-ben ismét megnyílt a szénbánya, ahol politikai foglyokat és közbüntényeseket is alkalmaztak, közülük sokakat 1956-ban a munkástanács szabadon engedte.

Az 1960-as években végrehajtott közigazgatási racionalizálás Herendet ismét kistérségi hatáskörrel ruházta fel. 1969. július 1-től Bánd és Márkó községi tanácsokkal együtt községi közös tanácsot hoztak létre, melynek székhelye a legfejlettebb település, Herend lett. Ezen pozícióját az 1989-es rendszerváltásig megőrizte. A nagyközség lakossága mérsékelten, majd később gyorsabban emelkedett. Az 1960—1990 közti időszakban a népesség másfélszeresére nőtt, s e tendencia a rendszerváltás után is folytatódott a pozitív vándorlási különbözet hatására. Ezzel párhuzamosan a település lakásállományában is jelentős változások jöttek létre. Egy 1990-ben készült felmérés szerint 943 lakóépület volt Herenden, melynek 85%-a 1945 után épült (közel 40 múlt századi, közel 50 db 1945 előtti épületet lebontottak és újjáépítettek). A lakások közül 1960 előtt 163, a hatvanas években 193, a hetvenes években 199, a nyolcvanasban 246 épült fel.

2.4. Településszerkezet és területhasználat

Herend közigazgatási területén a történeti leírások tanulságaként számos helyen a késő római kor óta lakott települések voltak, azonban akkoriban még többnyire a szomszédos települések részeként. A mai lakott területek közül Hori település lenyomatát idézi a Petőfi és Diófa utca és környéke, mely akkor majdnem összeépült a középkori, később elpusztult Herenddel.

A település területét évszázadokon keresztül magánosok és szentgáli nemesek bérelték, gazdálkodásra használták. Így ekkor nem alakulhatott ki a klasszikus értelemben vett lakószövet, és nem volt szükség sem egyházi sem igazgatási központ kijelölésére sem.

A török kor után sokáig lakatlan, puszta településen az 1760-as évek utáni betelepítések hatására már az épített környezet is gazdagodott. A fejlődés az akkori postaút mentén indult meg. A település tengelyét ma is a Kossuth utca alkotja, melyen fontos kapcsolódási pont az észak-déli irányú, Bánddal összekötő út, és annak északi folytatása. Ekkorra már volt templom és iskola is a lakott területen. A XIX. század folyamán, a községgé szerveződése és a térségi jelentőségének (járási központ) növekedése során épült ki az intézményi és szolgáltatást biztosító része.

Így a Kossuth utcán végigtekintve a település legrégebbi részétől keletre helyezkedik el a templom és az iskola, majd újabb lakóterületek után tovább haladva lakószövetbe ágyazva az igazgatás és szolgáltatás épületei, valamint a Bándi csomóponttól keletre a település újkori fejlődésének motorjaként funkcionáló porcelángyár.

A lakott területek terjeszkedésének intenzitása a XX. Században felgyorsult. A fejlődés határait a főút és a vasútvonal határozták meg, irányát a domborzat és a vízrajz befolyásolták. A régi falumagok környezetében, a nyugati lakóterületeken leginkább az utcás-családház, falusias karakterű beépítés alakult ki, viszonylag egyenletes intenzitással, mely szövetből kiemelkedik a templom épülete, és eltér a néhány jelentősebb középület. A lakásállomány megújulása korán megtörtént, az 1945 előtti lakóházak nagy többségét lebontották, újjáépítették.

A porcelángyár telepe intenzíven beépült, hagyományos kisvárosias karaktert képvisel, folytatólagosan kapcsolódik az egykori falusias jellegű településrészhez. A gyár területét észak-keletről határoló lakóterületek intenzív beépítettségűek, a gyár szomszédságában többemeletes társasházak találhatóak, gyakran úszótelekkel. Távobbi családi házas területek találhatóak, ezek intenzitása nagyobb a nyugati területekénél.

A fő utca és az észak-déli gyűjtőút találkozásánál kisvárosias beépítés kezd kialakulni. Ez az intenzitás folytatódik a porcelángyárig.

A település lakott területeitől elszigetelve, a vasúttól északra, valamint a főúttól délre települt ipar a településre. Elhelyezkedése ezért kedvező, mivel a gazdasági területek megközelítése a fő közlekedési elemekről könnyen lehetséges, ugyanakkor nem terheli a lakóterületeket.

Herend fejlődése napjainkban is tart. Részben a meglévő lakóterületek alulhasznosított részének betelepülését tűzte ki célul, részben új lakóterületek kijelölése történt a város keleti és nyugati határában. A keleti területek már a közigazgatási határig futnak.

A gazdasági területek fejlesztése is a kialakult metodikát követi, a bővítés a meglévő ipari, kereskedelmi területek szomszédságában történik.

2.5. Településkarakter: telekszerkezet és telekhasználat, beépítési mód és épülettípusok, településkép és utcaképek

A település legkorábban beépült területei a hagyományos falusias karakterű, lakódomináns területek. A fő utca a patak völgyétől délre húzódó dombra kapaszkodik fel, míg a rá merőleges kis szélességű utcák és sikátorok meredeken futnak a völgyekbe. A telkek eredetileg az utcára merőlegesek, keskenyek és hosszúkásak voltak, mára gyakran rendkívül elaprózódtak. Helyenként megfigyelhető hogy a feltételezhető eredeti hosszú telken több lakóépület található sorban, egymás mögött. Ez a beépítés Veszprém megyére és a palóc területekre jellemző leginkább. A tulajdonviszonyok változásával ezek külön telekre kerültek, megközelítésüket az eredeti telekből leválasztott köz biztosítja.

Többnyire azonban ez a fejlődési folyamat már nem ismerhető fel, a kis utcák mentén a telekrendezések hatására azokra merőleges arányú telekosztás alakult ki, az épületek homlokzatai is erre tekintenek. Rendkívül alacsony telekméret és intenzív beépítés jellemzi ezeket a területeket.

A beépítés módja általában oldalhatáron álló, az újabb területeken szabadonálló, ill. helyenként ikres. Az épületek többnyire földszintesek, egylakásosak. A telken többnyire maximum további egy, gazdasági rendeltetésű melléképület található.

A lakóházak szövetét csupán helyenként szakítja meg néhány közösségi funkciójú épület csoport, melyek építészeti kialakításában is eltérnek attól, kisvárosias jellegű képviselnek, nagyobb léptékűek emeletesek, szélesebb homlokzatúak, elszakadnak a lakóházak fűrészfogas beépítésétől, a közterülettel párhuzamosan, szélesebb előkert mögött, vagy a nélkül állnak. A lakóterületekre zavaró hatással levő funkciót hordozó épület nem található a területen.

A település ezen felén a kialakult beépítés, bár a Kossuth utcán az épületek rendkívül eltérő karakterűek, rendezett utcaképet eredményez, a változó szélességű közterületek és a megközelítőleg azonos magasságú épületek mellett különböző légtérarányú, egyedi jegyeket hordozó utcák, utcaképek alakultak ki. Kedvezőtlen állapotot jelent helyenként a szilárd burkolat hiánya.

A Vasút utcától keletre változatosabb a beépítés jellege. A Porcelángyártól nyugatra és délre még többnyire a hagyományos telekosztás és helyenként az eredeti oldalhatáron álló beépítés található meg. A csomópont saroképületei zárt sorúak, helyenként emeletesek.

A gyár egyetlen nagy telekként illeszkedik a településszövetbe. A közterület felé egy emelet magas, zárt sorban sorakozó épületek tekintenek, szemben vele a település építészeti értékét képviselő legújabb épület, a *Porcelánium*. A gyár maga rendkívül intenzíven beépült terület, különböző korú és minőségű épületállománnyal.

Az ettől keletre található legközelebbi lakóterületek városias karakterűek. Úszótelkeken elhelyezkedő több emeletes társasházak jellemzők. A mellettük található egyszintes garázsosok szintén úszótelkesek. Körülöttük hatalmas közterület áramlik. A gyár területétől távolodva ez a beépítés fokozatosan oldódik, folyamatos az átmenet a

kertvárosias karakter irányába. A lakóházak színtszáma csökken, eleinte a 2-4 lakásos társasházak a jellemzőek, telekosztásuk rendezett. A telkek viszonylag szélesek, a jellemző telekméret 2000 m² körül alakul. Kelet felé haladva a családi házas területek között összefüggően, egy-egy tömböt vagy tömb felét még csoportosított területek elfoglalják. A beépítés módja helyenként zártosított, többnyire szabadonálló. Helyenként ezeken a városiasabb területeken intézmény vagy szolgáltató funkció is megtalálható.

A lakóterületek északi és keleti felén a lakószövet viszonylag homogén és egységes. A keleti lakóterületek még nem épültek be, ellenben a jelenlegi telekosztás minden helyben hagyományos telekméretnél kisebb telkeket eredményez. Többnyire fölszintes és tetőtér beépítésű épületek találhatók, oldalhatáron álló vagy szabadonálló módon.

A településkép szempontjából ezek a területek szintén egységesnek, rendezettnek mondhatók. Megfigyelhető rajtuk a racionális kiosztás, és a tervezettség. A magasabb épületek környezetében a szélesebb utcák és a szabadabban értelmezett közterület-magánterület viszony, valamint hogy a beépítés elszakad az utca vonalától, szelősebb, ugyanakkor kevésbé hagyományos városképet alkot. Ugyanakkor a keleti lakóterületek szigorú, egységes szélességű közterületei, hagyományos telekosztása, azonos nagyságú előkertjei és hasonló karakterű épületei egységes megjelenésű településképet eredményeznek.

A település külterületén, annak észak-nyugati felén három horgászterület található, körülötte rendezett körülmények között horgászterület, kis méretű épületekkel. A beépítés intenzitása alacsony, a természeti környezet dominál.

A település déli gazdasági területén a telkek mérete viszonylag alacsony, a beépítés változatos, a funkciónak megfelelő épületekkel. Hasonlóan változatos a kép a vasút utcától észak-keletre található szintén gazdasági területen is. Egységes építészeti megjelenésről nem beszélhetünk. Gazdasági célra hasznosulnak továbbra is az egykori majorsági épületek is, ezek építészeti kialakítása egységes, telepítésük is logikus és rendezett építészeti környezetet eredményez. A Majolikagyár területe a legintenzívebben beépült gazdasági terület. Számos lakó, ill. intézmény épület található a környezetében, szabadonálló beépítéssel vagy úszótelekkel. Elhelyezkedésük kedvezőtlen, az épületek állaga elavult, rendezetlen környezetet eredményeznek. Felújításuk részben megkezdődött.

2.6. Védettségek, értékek, és az örökségi értékek elemzése

2.6.1. A településszövet értékei

A településkarakter leírásából is világosan nyomon követhető, hogy a sokáig genetikailag azonos metodikát, 'gondolkodást' követő településfejlődés menetében milyen gyökeres változást jelentett egy akkor új tevékenység, a porcelángyártás, a vele kapcsolatos fejlődés és beruházások. Ez a település motorjaként máig megújulást jelent Herend épített és mentális környezetében.

Az épített környezet értéke a természeti környezetéhez való viszony, legfőképp a nőtt, folyamatos fejlődést mutató területeken. Ez a nem hagyományos mezőgazdasági tevékenységet folytató település kevés örökséget őrzött meg a távoli múltból. Ezek közül jelentős lehet a Séd, és a mesterségesen kialakított *árkok* rendszere mentén épített *malmok* sora. Az ezekre a területekre jellemző, a tematikusnak tekinthető lakóterületekétől eltérő teleszerkezet valamint beépítési mód figyelemre méltó és megőrzendő.

Szintén értéket képvisel a település *legrégebb óta lakott területe*, a Diófa, Petőfi utca és a Kossuth utca egyes szakasza. Az egyes épületek változatos minőségük, építési idejük és stílusuk miatt önmagukban értéket kevésbé képviselnek, ugyanakkor a telekosztás rendje, a beépítés módja, és az épületek volumene még őrzi az egykori falusias karaktert, megőrzésre méltó.

2.6.2. Az épített környezet értékei

Herend területén egyetlen műemléki védettségű épület található, a Porcelángyár főépülete ma múzeum. Részletes leírását az értékvédelmi adatlap tartalmazza.

A település figyelemre méltó gyöngyszemei a nagy számban megtalálható útszéli kő keresztek. Herend régebbi, nyugati lakóterületein jellemzőek, és többnyire felújítottak, gondozottak.

2.6.3. Műemléki védelem alatt álló épület

Porcelángyár épülete

funkció	Múzeum
település	Herend
út/utca, házszám	Kossuth Lajos utca
hrsz.	589/5 hrsz
épület építési ideje	-
beépítési mód	szabadonálló
szintszám	F+1
alapterület	484 m ²
állag	jó, felújított
homlokzat felületi képzése	Fehér simított vakolat
tetőhéjazat, anyaga	Barna cserép fedés

Részletes elhelyezkedés (telken belüli), rövid leírás (tömeg, beépítési jellemzők, építészeti tagolás, tetőidom, tetőablak, torony, előtető, részletképzés, nyílászárók):

Az épület a porcelángyár tömbjének zárt sorban sorakozó, térfalat alkotó épületsorának egyik eleme.

A széles, emelet magas épületet domináns, kétszárnyú bejárati ajtaja osztja. Bal oldala négy, jobb oldala hat tengelyes. Homlokzata aszimmetrikus, tagolt, melyre az ereszcatornák sötét vonala ráerősít. Az enyhén kiugró bejárati és keleti traktust három erőteljes osztópárkány tagolja, míg a többi falmezőt kettő.

Fa ablakai kétszárnyúak, osztottak, világosbarnára festettek. A földszintiek kisebbek, félköríves falmező található fölöttük. Ajtaja új, kétszárnyú faajtó, osztott, résekkel áttört. Fölötte négyosztatú ablak.

Egyszerű, mindkét végén kontyolt, tagolatlan nyeregtető fedésű.

2.6.4. Műemléki védelemre javasolt épület

Római katolikus templom:

A barokk templomot mai formájában 1828-ban emelték. A templom külön érdekessége, hogy a hajó egyik ablaka, mely Szent Erzsébetet ábrázolja, a herendi porcelángyár munkája. A község fejlődését meghatározó gyár ily módon az egyház életében is jelen volt. A fokozatosan benépesedő pusztai fiókegyházként kapcsolódott be a veszprémi püspökség egyházkormányzatába. Herend és környéke katolikus hitéletének központja a XVIII. század második-harmadik harmadában Városlőd volt. Később, a szentgáli plébánia megszervezését követően a szentgáli anyaegyház gondozta a herendi híveket is, egészen 1919-ig, amikor Herend is az önálló plébánia rangjára emelkedett.

A herendi templom felszerelése meglehetősen szerény volt, pl. a monstrantia, a ciborium aranyozott rézből készült. Az egyetlen ezüsttárgy a kehely volt.

A II. világháborúban súlyosan megrongálódott a toronysisak és a sekrestyeterítőzetet, amiket benzineshordók felhasználásával az akkori plébános, Androsits István saját kezűleg javított ki. Az orgona 24 hiányzó sípját Marsalek Károly orgonaépítővel pótolta. Az egyház nagyon nehezen végezhetette munkáját az államhatalom akadályozása miatt. Az egyházi ingatlanok, épületek, felszerelési tárgyak karbantartásához számos esetben kellett külföldi (németországi) segítséget kérni.

1947. március 18-án dr. Bánáss László megyéspüspök megáldotta a Szent Erzsébetet ábrázoló porcelánablakot, amely a második világháborúban összetört ablak helyére került a gyár gyűjteményéből. (Az eredeti két példányban készült.) Bánáss püspök közbenjárásának is köszönhető, hogy a kitelepülésre kötelezettek alig egynegyedét telepítették ki.

1950. december 3-án Badalik Bertalan püspök megáldotta a Slezák harangöntő készítette új 300 kg-os nagyharangot, amely az 1944 májusában hadicélra elvitt harang helyére került. 1968-ban a templomot kívül tatarozták, a temetőben ravatalozót építettek. 1971-ben Tóth B. László plébános megújította a lelkészlakot, 1972-ben elvégeztette a templom statikai vizsgálatát és megerősítését. 1973-ban Simon József ácsmester bakonyi (pálhálási) fenyővel kicserélte a templom tetőszerkezetét, a következő évben Takács János mérnök tervei alapján Jánis Ferenc ács és Hauschnecht Rudolf bádigos új tornyot készített, a hívek közmunkával új sekrestyét építettek. 1975-ben megújították a templombelsőt. A kőművesmunkákat Borisz János, a festést Farda János mesterek végezték. A keresztlőkutat Novotny József iparművész pap restaurálta, a szószéket ambóvá alakította, a tabernákulumot aranyozta és asztaloltárt készített. A győri bencés atyák Szent Lajos és Szent Imre szobrot, a plébános Mária szobrot ajándékozott a templomnak.

A renoválási munkálatok 1976-ban az orgona villamosításával (Kult László orgonaépítő végezte), a keresztek áthelyezésével és parkosítással, 1977-ben vas harangállvány, gyóntatószék és padok készíttetésével folytatódtak. (Az előbbi Gombos Lajos, az utóbbiak Jáger Sándor asztalos kezemunkáját dicsérik.)

Az egyházközség 1978-ban ismételen lefestette a templomkülsőt, a falat kőrisfával burkoltatta, műparkettát ragasztatott fel s elkészítette a világháborús hősök emléktábláját. 1978. szeptember 3-án dr. Klempa Károly veszprémi püspök megáldotta a templomot, a hősi emléktáblát és bérmálást is végzett.

A több mint egymillió forint értékű nagy felújítási munka 1979-ben zárult: Kovarcsik József villamosította a harangokat, Závory Zoltán festőművész pedig a keresztlőkút fölé megfestette a Krisztus megkeresztelkedése c. képet.

Az egyházi élet Jokesz István működése idején is élénk. Az 1976 júliusában szolgálatba lépő Wéber Gyula kántor vezetésével neves egyházi kórus alakult, mely máig működik. Arnold Mária és Gősi Józsefné segítségével 1983-tól kezdve sikerrel újították fel a Christkindl-Spiel karácsonyi népszokását (betlehemest).

funkció	Római katolikus templom
település	Herend
út/utca, házszám	Kossuth Lajos utca
hrsz.	257 hrsz
épület építési ideje	1829.
beépítési mód	szabadonálló
szintszám	-
alapterület	290 m ²
állag	jó
homlokzat felületi képzése	Fehér simított vakolat
tetőhéjázat, anyaga	Kontyolt nyeregtető cserép fedéssel, süvege falazott, simított beton
kert architektúra, növényzet	-

Részletes elhelyezkedés (telken belüli), rövid leírás (tömeg, beépítési jellemzők, építészeti tagolás, tetőidom, tetőablak, torony, előtető, részletképzés, nyílászárók):

A templom viszonylag kis telke közepén helyezkedik el, előkert nélkül, a járda közvetlenül csatlakozik a bevezető lépcsősorhoz. A környező épületekhez hasonlóan a templom sem merőlegesen helyezkedik el az utca vonalára, a szintvonalakhoz való igazodás megfigyelhető, valamint a szomszédos plébánia homlokzata hátrébb indul a templométól, így kelet felől megközelítve a templom szinte oldalról látszik.

Az épület fő homlokzatát egyszerű középtornya uralja. Szentélye sokszög záródású, a tető kontyolt, pala fedéssel. A tornya háromszintes, domináns osztópárkányokkal tagolt. Süvege poligonális alapú gúlasisak, fémlemez fedéssel.

Előcsarnokának bejárata egyenes záródású, felette félköríves karzatablak, a közép szinten szegmensíves záródású ablak, a legfelső szinten látható ablakok félköríves záródásúak. A hajó halvány, pasztellsárga fala széles, domború, fehér vakolatsávokkal falmezőkre osztott, oldalfala is ablakokkal áttört, a nyílászárói szintén vakoltsávokkal keretezettek.

Bejárati ajtaja kétszárnyú faajtó, kő kerettel, zárókövébe az 1828-as építési dátum került vésésre. Az ajtókeret körül első és második világháborús emlékmű felület található. A fő bejáraton kívül az épületen kelet felől is található bejárati ajtó. Az épülethez toldalékként észak-nyugat felől sekrestye tartozik.

A templom keleti és nyugati szomszédságában két kőkereszt található.

2.6.5. Helyi értékvédelem

A településen területi értékvédelem szempontjából értékes, legősbibb területeinek területen a Szabályozási terv és a Helyi Építési Szabályzat külön gondot fordított azok egységes, kiemelt módon való kezelésére. A Diófa, Petőfi és a Kossuth utcára tekintő telkek esetében a Vt-1, Vt-2 és Lke-1, Lke-2 övezetekben szigorú szabályozási paraméterekkel próbálja biztosítani a kialakult telekszerkezet, beépítési mód és alapvető építési paraméterek (pl. tető hajlásszög, lakások száma) megőrzését.

Helyi értékvédelmi terület is kijelölésre került, ahol az építési engedélyezési eljárások során igazolni kell a környezetével való illeszkedést, továbbá a terveket egyeztetni kell a település főépítészével.

2.6.6. Régészeti lelőhelyek

A falu határa kétharmadrészt erdővel borított magaslat vagy fennsík. D-i harmada kisebb, 30-50 m relatív magasságú dombokkal tagolt, művelésre alkalmas terület; a dombok között számos forrással, vízmosással.

A település műúttal párhuzamosan futó régi postaút mellett K-Ny-i irányban elhúzódó hátságon fekszik.

A régészeti lelőhelyek, melyek között nagyszámú a középkori elpusztult faluhely, egymáshoz közel, források mellett, a művelésre alkalmas D-i határrészen húzódnak, a mai falu fölött.

Hinrét

A domboldalon, de az országúttól D-re is sok középkori, főleg Árpád-kori cserép található a felszínen. Különösen érdekes egy, a belső oldalán hullámvonallal díszített edénytöredék. Találtunk néhány későbbi peremtöredéket is (*Kelemen*, 1965.) Az egykori települést, ahogyan a hely neve is megőrizte, a középkori Himháza faluval azonosíthatjuk.

A Himházi és velük rokon Himfi család nevének legelső előfordulásainál (1315, 1330) a szomszédos Németi (vö. 23/2 sz. lelőhely) neve szerepel. 1353-ban, osztozkodás alkalmával is „Nempti sive Hymhaza” változatban említik, ugyanígy még 1373-ban is („poss. Nempti al. nom. Hemháza”), amikor a Szt. Miklós tiszteletére szentelt templomról szó esik. A település mindvégig e családok kezén volt, a döbrönteai vár tartozékaként is említik. 1488-ban már nem szerepel az adóösszeírásban, 1492-ben pusztaként sorolják fel. Csáki D. megjegyzi hogy az Alásony-Pápa vidékére tehető másik Himháza nevű település – ugyancsak a Himfiak birtokában – bizonytalanra teszi, hogy melyik említés vonatkozik tárgyalt falunkra.

Németi-Dűlő

Egy kisebb forrás fölötti magaslaton, az egykori Dines-tanya (később a szénbánya istállója) környékén, a bányaművelés miatt beszakadásokkal felszabdalt területen igen nagy számú, helyenként 10-20 cm vastagságú „rétegben” található középkori cseréptöredék. A lelőhelyet már a század elején ismerte a veszprémi múzeum, Tamás K. itteni földjén előkerült „kemencék” és edények szerepelnek a feljegyzésekben. A múzeumba került kerámiatöredékek részben Árpád-koriak, részben későbbiek. A lelőhely a középkori Németi helységgel azonosítható.

A falut először a vitatott hitelű 1086-os bakonybéli összeírásban, majd egy 1233-as határjárásnál említik. Mindvégig királyi népek lakták, pohárnokok, királyi vadászok. 1488-ban a jelentéktelenebb Hori lakóival együtt 21 Ft adót fizetett (vö. 23/4. sz. lelőhely-Németi-hegy keleti oldala), 1495-ben adója Szentgállal együtt 83 Ft volt. A XVI. sz. első felében az összeírásokban mint adót nem fizető nemesi közösség szerepel. Utoljára 1557-ben írták össze 10 lakott, 14 szegény és 6 elpusztult telkét. A későbbiek során pusztá.

A falu papját 1333-ban említik, egyházáról okleveles adatunk nincs. A terepbejárás során a bányateleptől Ny-ra észlelt „négyzetalakú, sáncszerűen készített rész „rejtheti az egykori templom és temetője maradványait. A r.k. templom és plébániája 1550-ben még fennállott. Valószínűleg ehhez a településhez tartozhatott a 23/3. sz. – Németihegy lelőhely is.

Németihegy

A vízmosásokkal szabdalta dombon kis kiterjedésű középkori település nyomait figyelhettük meg. A gyűjtött anyagban XII-XVI. századi edénytöredékek (fogaskerék-technikás díszűek, peremek) voltak. (*Németh, 1965.*) Nagy valószínűséggel köthetjük ezt a helyet az ÉNy-ra eső Németi településhez (vö. Németi-dűlő lelőhely), esetleg a DK-i szegélyén húzódó Hori elpusztult faluhoz (Németi hegy keleti oldala lelőhely). Mindkettőhöz kb. azonos távolságra van. Itteni, önálló településre középkori okleveles adatunk nincsen.

Németi-Hegy Keleti Oldala

A DK-i szegélyén meredek oldalú vízmosással, ÉNy-on völgygel elhatárolt területen több hamus folt figyelhető meg. A fogaskerék-technikás díszítésű, hullámvonalas, körbefutó bekarcolt vonallal díszített edénytöredékek, duzzadt peremrészecskék, pohártalpak stb. XII-XIII. századi telephelyre utalnak. (*Torma, 1965.*) A mai Herend É-i végéhez közel eső részt a XIX. századi térképek Horch9i néven jelzik. A középkori Horhi faluval azonosíthatjuk.

A település 1300-ban, mint nemesi birtok tűnik fel. 1470-ben említik az itteni királyi vadászokat. Már a XVI. sz. elején teljesen elnéptelenedhetett, a rovásadó-összeírásokban nem szerepel. 1614-ben régóta pusztá faluhelyként említik.

Szentistván-Alja

A két patak között emelkedő domb oldalán elszíneződött foltok figyelhetők meg. Az ívelten kihajló peremek, háromszög keresztmetszetű fültöredékek, bütöfkogantíúk későbronzkori településről tanúskodnak. A lelőhely K-i részén fenékbélyeges és más Árpád-kori, továbbá késő-középkori cseréptöredékeket is gyűjtöttünk. (*Torma, 1965.*) Ez a lelőhely összefügg a Szentistván lelőhely alatti középkori falu területével.

Szentistván

A vizenyős rét melletti magaslaton középkori falu felszíni nyomai figyelhetők meg. A lelőhelyen igen sok középkori cserepet gyűjtöttünk. Sok a fogaskerék-technikásdíszítésű, hullámvonalas, körbefutó bekarcolt vonalas példány és az Árpád-kori edényperem. A XIV-XVI. századi anyagot is több peremtöredék képviseli.

A lelőhelyen egy vízszintes peremű, vízszintesen befésült római kori cserepet is találtunk. (*Kelemen-Németh-Torma*, 1965.) Ugyaninnen 1966 őszén egy XIV-XV. Századim fesztőzabla került a VBN-ba. Vívezeték árkának ásása közben állítólag egy azóta elkallódott karddal együtt találták 1965-ben.

A település az egykori Szentistván faluval azonosítható. Az adatok két, egymáshoz aránylag közel eső, hasonló nevű település miatt (a másik a mai Királyszentistván) részben nem választhatók külön. Falunkat először 1319-ben említik, 1463-ban Bakonyszentistván néven is előfordul. Lakosai eredetileg valamennyien királyi vadászok lehettek, egy részük jobbágy sorba süllyedt. 1488-ban „Blasius” jobbágyai 1, az egytelkes nemesek 2 Ft adót fizettek. Lehetséges, hogy részbirtokosok voltak benne a Himfiek, talán ez a település volt 1499-ben a döbrönteí vár tartozéka. A település korán elpusztult, már 1536-ban lakatlan. Malmár 1545-ben a szomszédos Németi falu plébánosa birtokolja. Pákay szerint Palota tartozékaként 1563-66 között a töröknek adózik.

A VBM feljegyzése szerint Tamás S. szentgáli lakos a Szent István melletti Nyírba birtokon egy aranyláncot talált, melyen kereszt vagy medália van.

Szentistván – templomrom

A domb élén, 25-30 méter hosszú, alig fél méter magas törmelék kúp látható kövekből és téglákból. A helyi hagyomány szerint itt állott a középkori Szentistván falu temploma. A törmelékes részen embercsontokat is találtunk. A templom az egykori falu észak-nyugati részén feküdt. (*Kelemen – Németh – Torma*, 1965.)

A kőből épített egytornyú templom a XVI. század második feléből származó leírás szerint „in edito colle” állott, Szent István tiszteletére szentelve. Más okleveles forrásunk nincs róla, valószínűleg a Királyszentistvánra vonatkoztatott adatok egy része ide tartozik. A romok a XVIII. Században még jól kivehetőek voltak, a II. József féle felmérés is jelzi, a leírásban ezt írják róla: „1000 Schritte nordlich [Herendtől] sind Rudera einer alten Kirche.”

Bergacker

Az alacsony dombon sok hamus folt figyelhető meg. A foltokból nagyszámú edénytöredéket gyűjtöttünk. Ezek egy része Árpád-kori (fogaskerek-technikás díszítésű, hullámvonalas, fenékbélyeges töredék stb.), a legtöbb cserep azonban kései (perem, korsó-fültöredékek, pohártalp). (*Torma*, 1965.) A lelőhelyet a középkori, elpusztult Herend faluval azonosítjuk.

Herend a XIV. században királyi népeké (ugyancsak királyi népek lakták az akkor Zala megyei Herendet is, a Nevegy-völgyben, ezért az adatok felcserélhetőek). 1358-ban említik először az itteni királyi népeket, azonban már 1362-ben részt szereznek a városi karthauziak. A XIV. század végén Vezsenyi családé. Kinizsi Pálé 1488-ban amikor 18 Ft adózik. 1386-tól a veszprémi káptalannak is van itt részbirtoka. A falu a XVI. században fokozatosan elnéptelenedik, 1587-ben már csak két telke lakott. A század végétől pusztá.

1550-ben önálló plébániája van, egyházáról más okleveles említésünk nincs. A II. József korabeli felmérés leírása szerint Herendnek fallal körülvett temploma van. Ez középkori eredetre utal.

A középkori falu összefüggésben lehet Szőlőmál I. sz. lelőhellyel is. A Dózsa utca végén az un. Ludvig-malomnál emelkedő dombon kavicsbányászás közben került elő középkori kerámiaanyag.

Szőlőmál I.

A hegy dél-nyugati lejtőjén őskori cserepek hevernek a felszínen, egy ívelten kihajló peremű edény töredéke a késő bronzkorra utal. Főleg a nyugati részen kevés középkori cserepet is találtunk. (Németh- Torma, 1965).

Szőlőmál II.

A hegy észak-keleti lábánál a hárs hágyi csapás nyugati oldalán 6-7 erősen leszántott halom volt látható az 1910-es években. Az egyik halomból egy összetört úrnát szántottak ki. Nyilván ezt tartja Lázár J. minden alap nélkül koravaskorinak. A halmoktól északra kb. 10 méterre egy kisebb római épület maradványait figyelték meg. (Kelemen, 1965.)

Téglaégető

Az alacsony domb tetején vöröses égett-földes foltok és gödrök vannak, az utóbbiak a múlt századi tégláégetőből származnak. Egy kisebb római kori foltból néhány jellegzetes cserép, egy fekete, festett peremtöredék és egy fésűs oldaltöredék került elő. A Herend felé eső részen kevés Árpád-kor cserepet is találtunk. (Torma, 1965.)

A MNM Ebenhöch F.-től közelebről ismeretlen lelőhelyű, Herendről származó csiszolt kőeszközöket vásárolt.

Rhé Gy. A győri múzeumban egy négy kis bütyökkel díszített füles edényt látott. Ez a késő bronzkori, díszítetlen urnasíros kultúrába tartozó edény 1955-ben csere útján került Györből a VBM-ba.

1937-ben Szalóky J. egy római, hagymafejes bronzfibulát ajándékozott a VBM-nek. Laczkó említi, hogy a község határában szórványosan IV. századi római bronzérmek kerültek elő. Lehetséges, hogy a fenti leletek a 31/1. számú lelőhelyekhez tartoznak.

A KBM-ban a Darnay –gyűjteményből oda került, Herendről származó középkori „harci fejszét” őriznek.

2.7. Területhasználat és területi állapot a kulturális örökség összefüggésrendszerében

A településen található egyetlen műemlék épület jelenleg múzeum funkciót lát el, ez biztosítja számára a megfelelő kihasználtságot, ugyanakkor a viszonylagos védelmet is. Környezete jó állapotú, újonnan kialakított utcaburkolat, forgalomcsillapítás, közterületi bútorok és növényzet biztosítja a kellemes környezetet. Az épület együtt működik, közös teret *használ* a szemközti, új építésű épületegyüttessel, és az előtte kialakított közterületrendszerrel. Továbbiakban pedig átjárókon keresztül kapcsolódik dél felé a település egyik legnagyobb zöldterületéhez. Az épület a gyár területén helyezkedik el.

A település szerkezete szempontjából értékes központi területek az állandó, újkori fejlesztéssel legkevésbé érintett területei Herendnek. A közterületek állapota megfelelő, a zöldfelület fontos szerepet játszik, intenzívebb az intézmények környezetében. A Fő utca egységesebb utcaképének kialakítása érdekében egyszerű eszköz lehet a zöldfelület tervezett, átgondolt, intenzívebb létesítése, mely lehetséges a jelenlegi szabályozási szélesség mellett a közterületen is.

3. VÁLTOZTATÁSI SZÁNDÉKOK

3.1. Településhálózati és tájhasználati változás

A település fejlesztési szándékai összhangban vannak a jelenlegi terület- és tájhasználattal. A településhálózati rendszert alapvetően megváltoztató vagy korlátozó beavatkozásokra nem kerül sor, a tájhasználat viszont a tervezett fejlesztések területein, azok hatására gyökeresen megváltozik.

3.2. Településszerkezeti, területhasználati és beépítettségi változás

Jelen rendezési terv módosítás legfőképp a gazdasági és a lakóterületek bővítésével foglalkozik, valamint a település zöldfelületének hálózatba szervezését tűzte ki célul.

Gazdasági területek:

A település lakott területeitől délre halad az épülő 8. sz. főút. A főút által elszakított déli területeken jelenleg is gazdasági tevékenység folyik. A település a gazdasági terület bővítését egyrészt a déli területeken kívánja megvalósítani. A terület feltárása biztosítható a Bánd felé vezető útról, a tervezett különszintű csomóponttól délre. A gazdasági terület által generált forgalom nem érinti a település lakóterületeit, közvetlenül kapcsolódik a főúttal. A település ezen része részben Tájképvédelmi Övezetbe tartozik, az érintett területet véderdőként jelöli a terv. Ezen kívül a főúttól történő elszeparálásának érdekében szintén kb. 20-30 m szélességben véderdő került kijelölésre.

További nagyobb jelentőségű gazdasági terület bővítés a lakott területektől észak-keletre, szintén meglévő gazdasági területek szomszédságában történik. A települést kelet-nyugati irányban átszelő vasútvonal északi, lakott területektől ellentétes oldalán található. Megközelítését és a főúttal való kapcsolatát a település egyetlen észak-déli irányú gyűjtőútja biztosítja. A terület beépíthetőségének feltétele azonban a gyűjtőút és a vasút különszintű csomópontjának kialakítása, mely a beruházót terheli.

Lakóterületek:

A település lehetőséget biztosít lakóterületeinek bővítésére egyrészt beépült lakóterületeinek szomszédságában a településközpont közelében, a Porcelángyár északi részén. Ez a terület találkozási felülete a gyár gazdasági, a szomszédos intenzívebb és kevésbé intenzív lakóterületeknek. Megközelítését a meglévő közlekedési hálózat bővítésével meg lehet oldani. Viszonylag kis méretű, kistelkes és kevésbé intenzív lakóterületi fejlesztést jelent, a szabályozás megengedi a városiasabb karakterű beépítést.

Nagyobb jelentőségű lakóterület bővítés történik az egykori faluközpont közelében, a település nyugati részén. A tervek biztosítják a bővítés ütemezhetőségét, szabályozási terv csak egy részükre készült. Beépíthetőségük viszonylag kevésbé intenzív, karakterében igazodni próbál a szomszédos falusias jellegű területekhez. A terület megközelítését biztosító út kapcsolódik a település közlekedési hálózatához, zsákutcával. A közterület felé átellenes telkek aprózódásával lehetőség van a kétoldali beépítés kialakítására.

Zöldfelületi hálózat:

A települést észak-nyugat – dél-kelet irányban keresztülszeli a Séd-patak. A patakmeder környezetének mélyebb fekvésű részein épületek nem helyezkednek el, kivétel a kifejezetten ezt az adottságot kihasználó (patak, és mesterségesen kialakított árkok mentén álló) malmok. Herend ezt a hagyományt őrizve a város környezeti adottságait is javító módon a patak mentén végigmenő kerékpár- és túraútvonal kialakítását tűzte ki célul. Ez többnyire egészségügyi és turisztikai erdőterület vagy zöldterülettel határoltan vezet, így rekreációs funkcióján túl a település zöld folyosójaként szerepel. A kerékpárúton végigjárva áttekinthetjük Herend város fejlődésének szakaszait, feltárul összes jellemző arca. A falusias részen, természetközeli területen végighaladva, a jelenleg igazgatási központot érintve a településfejlesztési elképzelésekben szereplő városkapu intenzifikálódó területéhez érkezik az útvonal. A továbbiakban Herend legnagyobb és legjelentősebb közparkján túl a település fejlődésének motorjaként működő Porcelángyár és környezetének modernizálódó területeit érintve halad kelet felé, kapcsolatot biztosítva a szomszéd településsel. Jelentős a szerepe

abban is, hogy a település belterületétől leszakadó Majolikagyári lakó és gazdasági területekkel viszonylag egyszerű kapcsolatot biztosít.

3.3. Infrastrukturális változás

A leginkább jelentős Herendet érintő infrastrukturális változás a települést átszelő 8. sz. főút fejlesztése. Külön szintű csomóponttal kapcsolódik a település úthálózatához.

Hosszú távú tervekben szerepel a vasúthálózat fejlesztése is.

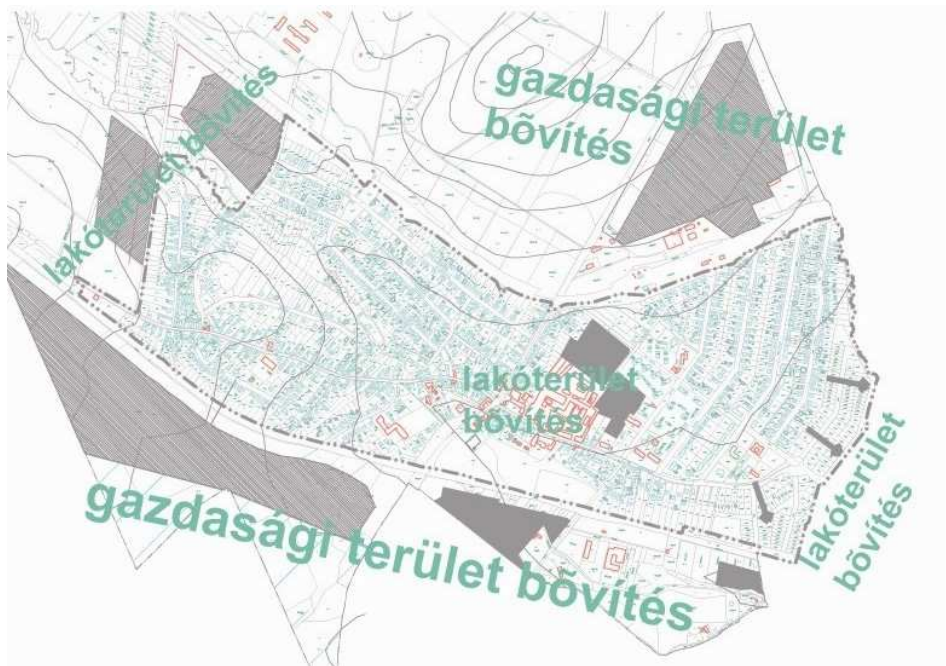
3.4. Népeség, életmód, társadalom, kultúra változása

A fejlesztések a lakosság összetételét alapvetően nem változtatják. A lakóterületi fejlesztések a lakosságszám növekedésével járnak, mely indokolhatja a szolgáltató és intézményi rendszer fejlesztését is, aminek a területi feltételeit a település már kialakította, szabályozási feltételei pedig biztosítottak. A gazdasági területek növekedése pedig a lakosságszámmal összefüggő munkahelyteremtés egyik terepe lehet.

4. HATÁSELEMZÉS A KÜLÖNBÖZŐ HATÁSTERÜLETEK KIJELELÉSÉVEL

A fejlesztések között közvetlenül műemléki környezetet vagy településszerkezeti értékes területet érintő változtatás nem szerepel. A fejlesztések a tájhasználatot és a régészeti területeket érintik legfőképp.

A település fejlesztésével kapcsolatos legfontosabb területi bővítéseket a következő ábra tartalmazza.

A település nyugati felén tervezett lakóterületi fejlesztés a Bergacker 8069 sz. valamint a temetőtől északra fekvő 57250 sz. régészeti területeket érinti. A szerkezeti terven fejlesztésre kijelölt terület a beépült területekhez képest aránylag nagy méretű, ellenben a szabályozási terv a beépítés ütemezhetőségét biztosítja. Első ütemben csak a beállt területekkel szomszédosan lehet beépítést kialakítani, az északabbi területre külön szabályozási terv készítendő. Így az érintett régészeti területeket is több fázisban is érinti a fejlesztés.

A nyugati két lakóterület fejlesztés megindítása előtt feltétlenül fontos a régészeti terület pontos előfelmérése, állapotfelmérése és csak ez után szabad megindítani a pontos

telekalakítást, majd az építési engedélyezési eljárásokat. Így előzhető meg, hogy olyan lakótelek alakuljon ki, mely régészetileg érintett, megőrzendő emléket tartalmaz esetleg.

A település központjában tervezett és a keleti felén történő lakóterület bővítés nem érint sem építészeti örökségi sem régészeti területet, annak kialakítása nem lesz ezekre közvetlenül hatással.

A belterülettől észak-keletre és dél-nyugatra tervezett nagyobb területű gazdasági területi fejlesztés szintén nem érint sem építészeti örökségi sem régészeti területet, annak kialakítása nem lesz ezekre közvetlenül hatással.

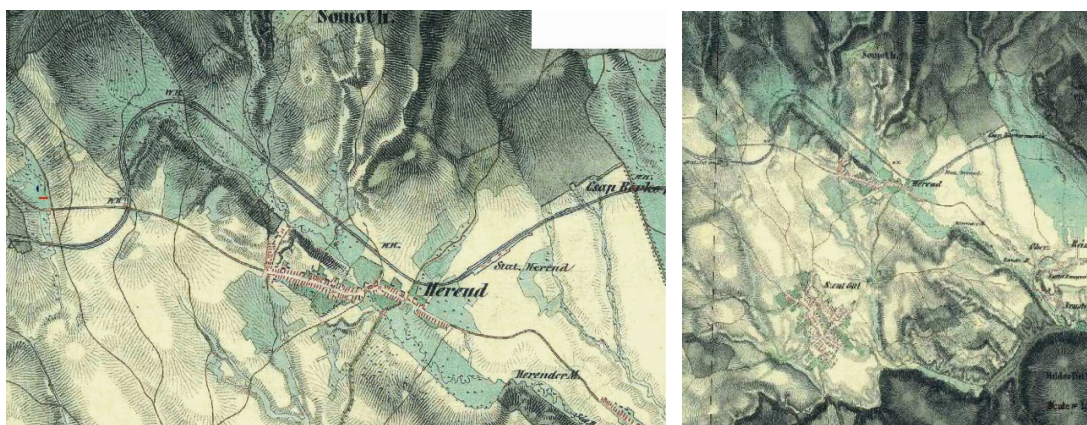
A belterülettől dél-keletre tervezett, ill. részben meglévő gazdasági terület egyes részei érintik a Tégláégető 8072 sz. régészeti területet.

5. ÖSSZEFOGLALÓ

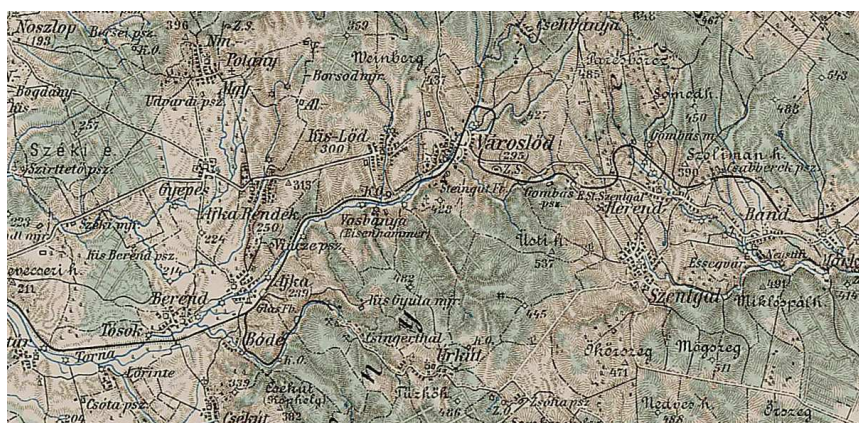
Megállapítható, hogy a település hosszú távú céljaiként megfogalmazott fejlesztések egyes régészeti területeket érintik, ugyanakkor nincsenek közvetlen kapcsolatban Herend szerény mennyiségű építészeti örökségével.

Herend fejlődését bemutató térképsorozat.

II. katonai felmérés

III. katonai felmérés

6. FORRÁSJEGYZÉK

Hudi József: *Herend története*. Veszprém, 1998.

Éri István (szerk.): *Veszprém megye régészeti topográfiája*. Budapest 1969.

Kovacsics József (szerk.): *Veszprém megye helytörténeti lexikona*. Budapest 1964.